

med Kemâl-i Şah Hüseyin ü Alî Allah illallah. Hû dost!” Rivayete göre Balım Sultan zamanında dervişlerden birini dışarıda telef etmişler. Kasaba halkı bu duruma çok üzülen Balım Sultan’dan dervişlerin üzerinde Bektaşî olduğunu belirten bir âlâmet konulmasını rica etmiş, bunun üzerine kırk dervişin kulakları delinerek mengüş takılmıştır (Ahmed Rifat, s. 186). Mengüş demir, pirinç, gümüş veya Necef taşından çeşitli şekillerde yapıldı. Ömür boyu bekâr yaşayan mücerredler dergâhlar da ve zâviyelerde inzivaya çekilir, bazan arzuları üzerine seyahat etmelerine izin verilir, bazan da kusurlarından dolayı uzun bir yolculuğa mecbur edilerek cezalandırılırdı.

Bektaşîler’e göre evlenmemek zâhirde mücerredliktir, gerçek mücerred zâhiren ve bâtinen tecrid üzere olmalıdır. O ilim ve irfan sahibidir, kendini her şeyden temizler, arındırır; nûr-ı Hak olur. Bedeni ateşe girse yanmaz, katletseler elem duymaz, helâk olsa gam yemez. Cenâb-ı Hakk’ın celâl ve cemal tecellilerini aynı şekilde gönül rahatlığıyla karşılar. Halka muhtaç olmaz. Mücerredlik, bu hükümleri yerine getirdikten sonra “dünya sevgisinden geçip Allah’a gönül vermek, şeriat, tarikat, mârifet, hakikat sırlarını bilip Hz. Muhammed ve ashâbının itikadî üzere olmak” diye tanımlanmış, dünya zevklerine dalanların boş yere mücerred olup günaha girmemeleri özellikle vurgulanmıştır (a.g.e., s. 184-192).

Bektaşîlik’te en üst mertebede bulunan dedebaba Hacı Bektâş-ı Velî Dergâhı’ndaki mücerredler arasından seçilir. Diğer dergâhlara şeyh tayin edilirken bunlar tercih edilir. Ancak mücerred olmayanlar içinde daha uygun biri varsa o da dedebaba seçilebilir. Dedebabanın mücerred olması kuralına bugün Arnavutluk Tiran’daki Bektaşî Dergâhı’nda titizlikle uyulmaktadır. Türkiye’de dedebaba olarak kabul edilen Bedri Noyan bu kurala uymayıp evlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kelâbâzî, *et-Ta’arruf*, s. 111; Herevî, *Menâzil*, s. 249; Gazzâlî, *İhyâ’ü ‘ulûmî’d-din*, Kahire 1939, II, 24; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *‘Avârifü’l-ma’ârif*, Beyrut 1965, s. 526; İbrâhîm b. Mûsâ eş-Şâtîbî, *el-İ’tişâm* (nşr. M. Reşid Rızâ), Kahire, ts. (el-Mektebetü’t-ticâriyyetü’l-kübrâ), I, 328-332; Ankaravî, *Minhâcü’l-fukarâ*, Bulak 1256/1840, s. 272; Ahmed Rifat, *Mir’âtü’l-makâsîd*, İstanbul 1309, s. 183-192; Ahmed Rifkî, *Bektâşî Sırrı*, İstanbul 1325, II, 13, 16, 25; Besim Atalay, *Bektaşîlik ve Edebiyat*, İstanbul 1921, s. 23; Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1964, s. 320-321; Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvufî Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977, s. 227, 240; Abdülfettâh Ebû Gudde, *el-‘Ulemâ’ü’l-‘uzzâb ellezîne âşerü’l-*

‘ilme ‘ale’z-zevâc, Beyrut 1983; Seyyid Sâdık-ı Gûherî, *Şerh-i İstîlâhât-ı Taşavvuf*, Tahran 1368, III, 9-20; J. K. Birge, *Bektaşîlik Tarihi* (trc. Reha Çamuroğlu), İstanbul 1991, s. 184; Bedri Noyan, *Bektaşîlik Alevilik Nedir*, İstanbul 1995, s. 130.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

MÜCERREDÂT

(المجرّدات)

Mekânda yer kaplamayan,
görülemeyen, soyut varlıklar,
algılanamayan şeyleri
gösteren kavramlar için kullanılan
felsefe ve mantık terimi

(bk. MUFÂRİKÂT).

MÜCERREDÜ MAKÂLÂT

(مجرّد مقالات)

İbn Fûrek’in

(ö. 406/1015)

Eş’arî’nin kelâma dair

görüşlerine yer verdiği eseri.

Tam adı *Mücerredü Makâlâtî’s-Şeyh Ebi’l-Hasan el-Eş’arî*’dir. Müellif, mukadimede Eş’arî’nin kelâmî görüşlerinin esaslarını ve delillerini eserlerinden derlediğini, kitaplarında bulunan ifadeleri aynen aldığını, bulamadığı konularda ise onun yöntemini uygulayarak kendisine ait bazı görüşleri kaydettiğini belirtir. Eş’arî’nin değişik kitaplarında yer alan aynı konudaki farklı görüşlerinden hangisinin tercih edilmesi gerektiğine de işaret ettiğini bildirir. İbn Fûrek eserini, Muhammed b. Mutarrif el-Esterâbâdî adlı bir kişinin Eş’arî’nin görüşlerini bir araya toplaması ve ona ait olanlarla olmayanları birbirine karıştırması üzerine kaleme aldığını söyler. Kendisinin Eş’arî’ye nisbet ettiği görüşlerin as-hâb-ı hadîs grubuna mensup kelâmcıların (nûzzâr) ittîfak ettiği hususlar olduğunu, bu kelâmcıların ihtilâf ettiği görüşleri ise başka bir kitapta inceleyeceğini bildirir.

Mücerredü Makâlât, Sünnî kelâm eserlerinin planından farklı bir şekilde tertip edilmiştir. Kitapta altmış altı fasıl mevcut olup bunların sekiz bölüm halinde tanıtılması mümkündür. Dokuz fasıldan oluşan birinci bölümde bilgi bahsine yer verilmiştir. Burada bilginin tanımının yanı sıra nitelikleri, bilginin kaynakları olarak duyular, haber ve nazar, Muhammed b. Mutarrif el-Esterâbâdî’nin bu konuda Eş’arî’ye nisbet ettiği görüşlerin ona aidiyetinin tartışılması, bilginin kaynakları hakkında müslümanlar arasında ihtilâflı olan meselelerde Eş’arî’nin görüşü, hakikat ve mecazin anlamı, akfî deliller ve akıl yürütmenin öne-

mi gibi konular yer alır. Onuncu fasılda Allah’ın insanlara lutfettiği en büyük nime-tin hayat veya iman ya da her ikisinin olduğu yolundaki telakkiler zikredilir.

Eserin on birden itibaren sekiz fasıl devam eden ikinci bölümünde ulûhiyyet bahisleri işlenmiştir. Bu bölümde âlemin yaratılmışlığı, dolayısıyla ilim, irade ve kudret sahibi bir varlığın mevcudiyeti, isim-sıfat-mevsuf ilişkisi, ilâhî sıfatların çeşitleri, Kur’an ve Sünnet’te geçen ilâhî isim ve sıfatların mânası, kelâm ve irade sıfatları, Allah’ın gözle görülmesinin imkânı ve müminlerce âhirette görüleceğine inanmanın gerekliliği gibi hususlar incelenir. On dokuzuncu fasıldan yirmi altıncı fasıl sonuna kadar devam eden üçüncü bölüm kader konusuna tahsis edilmiş olup burada insanlara ait ihtiyarî fiillerin Allah tarafından yaratıldığı, istitâat, lutuf, salâh ve aslah, tevellüd bahislerinin yanında yine kader konularından olan ecel ve rızık meseleleri, tecvîr ve ta’dîl mevzuları işlenmiştir. Altı fasıldan oluşan dördüncü bölümde es-mâ ve ahkâm bahislerinden iman, küfür, bunlarla nitelenen kişiler, günahlar ve dereceleri, imanda istisna, va’d ve vaîd ile şefaât meseleleri üzerinde durulmuş, ardından bir fasıldan oluşan beşinci bölümde kabir hayatı, mizan, sırat, havz-ı kevser ve hesaba çekilme konularına temas edilmiştir. Kitabın altıncı bölümü de bir fasıl olup nübüvve dairdir. Burada nebî ve resul kelimeleri açıklandıktan sonra peygamber göndermenin vücûb değil lutuf olduğu belirtilmiş, peygamberin vasıflarından söz edilmiş, nübüvvetin ispatında mûcizenin önemi ve Resûl-i Ekrem’in daha çok Kur’an mûcizesi hakkında fikir yürütülmüştür. Eserin yedinci bölümünü teşkil eden otuz beşinci fasılda imâmet konusu işlenmiştir. İbn Fûrek, Eş’arî’ye nisbet ettiği telakkilere göre temelini risâletin meydana getirdiği imâmetin gerekliliği aklın değil dinen sabittir. İsmet sıfatı risâlette şartsa da imâmette şart değildir. İmam uygun adayın bulunması halinde Kureys’ten olmalı ve belli vasıfları taşıyan kişiler (ehlü’l-hal ve’l-akd) tarafından seçilmelidir. İlk dört halifenin üstünlüğü hilâfet sıralarıyla ilişkili olup hepsi meşrudur. Hz. Ali’nin hilâfeti nasla değil biatla oluşmuştur. Kendisiyle diğer aşıklar arasında ortaya çıkan ihtilâflarda Ali haklı olmakla birlikte karşısında yer alanlar da bir ihtihada dayanarak hareket etmiştir.

Mücerredü Makâlât’ın otuz altıncı faslı kelâmî usûl-i fıkıhta müşterek olan konulara ayrılmıştır. Burada, muhtemelen Ebû Hanîfe’den esinlenerek iki ilim ara-

MÜCERREDÜ MAKÂLÂT

sında ortak bir kavram olan “fıkıh” kelimesinden hareketle dinî hükümlerin bilinmesinde kitap, sünnet, icmâ ve kıyas-tan söz edildikten sonra muhkem ve müteşâbih, hakikat ve mecaz ve ef’âl-i nebînin bağlayıcılığı üzerinde durulmuş, usûl-i fıkıhın bahislerine işaret edilmiş ve nesih konusuna bakış yapılmıştır. Kitabın üçte birinden fazla bir hacme sahip bulunan sekizinci bölüm çeşitli konulara ayrılmıştır. Bu bölümde atomun (cüz-i lâ yetecez-zâ) varlığı, cisim ve onun hakkında verilen hükümler, bekâ-fenâ, oluşlar-renkler, mevcûd-ma’dûm, arazların cevherde bulunma zorunluluğu, kûmûn-zuhûr, halâ-melâ, zaman-mekân, yerin hareketsiz bir şekilde boşlukta durması ve bunun sebepleri gibi konular hakkında bilgi verilmiştir.

Eser, Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin zamanımıza ulaşmayan otuz iki kitabından istifa edilerek hazırlanmış olması bakımından önemlidir. Eş'arî'nin *Maḳālât* ve *el-Lüma'* adlı kitaplarına atfen verilen bilgiler (s. 87, 93) bugün elde bulunan bu kitaplarda aynen mevcuttur (*Maḳālât*, s. 214; *el-Lüma'*, s. 57). Bununla birlikte 330 sayfalık eserin sadece yetmiş sekiz sayfasında görülen kitap atıfları, *Mücerredü Maḳālât*'ın muhtevasının en çok dörtte birinin Eş'arî'ye ait kitaplara dayandığını, diğer kısımlarının ise isnad kullanmaksızın, “Şöyle bir kanaate sahipti” gibi ifadelerle ona izâfe edildiğini göstermektedir. Süleymaniye (Fâtih, nr. 2894), Âtîf Efendi (nr. 1372) ve Köprülü (nr. 856) kütüphanelerinde yazma nüshaları mevcut olan *Mücerredü Maḳālât* Ârif Hikmet Kütüphanesi'ndeki nüshası (Tevhîd, nr. 253) esas alınarak Daniel Gimaret tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1987).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Fûrek, *Mücerredü Maḳālât*i-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî (nşr. D. Gimaret), Beyrut 1987; Eş'arî, *Maḳālât* (Ritter), s. 214; a.mlf., *el-Lüma'* (nşr. R. J. McCarthy), Beyrut 1953, s. 57, 59; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 3; Sezgin, *GAS*, I, 611.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

MÜCESSİME

(المجسمة)

Allah'ı cisim olarak düşünenleri
veya O'na cismanî özellikler
nisbet edenleri ifade eden bir terim.

Sözlükte “gövdesi büyük olmak” anlamındaki *cesâme* kökünden isim olan *cism* “insan, hayvan vb.nin maddî varlığını oluşturan şey, ceset, beden” demektir. Aynı

kökten türeyen *teccîm* “bir şeyi cisim olarak düşünmek, onun üç boyutlu olduğunu kabul etmek” mânasına gelir (*Lisânü'l-'Arab*, “csm”, “csd” md.leri; *Kâmus Tercümesi*, IV, 218). Buna göre *mücessime* *teccîm* görüşünü benimseyen grup veya kişileri ifade eder.

Allah'ın sadece zihinde değil gerçekte de mevcut olduğunu belirtmek ve insan aklının soyut bir varlığı tasavvurdaki aczi karşısında zihinde bir fikir uyandırmak üzere Allah'a istivâ (arş üzerinde karar kılma), nüzûl (yukarıdan aşağıya inme) gibi fiillerle yed, vech, ayn (el, yüz, göz) gibi organlar nisbet eden naslar sebebiyle ilk dönemlerden itibaren ulûhiyyet konusunda çeşitli anlayışlar ortaya çıkmıştır. İlähî sıfatları, inkâra götürecektir şekilde te'vile tâbi tutan Muatila'ya karşılık O'na cismanî nitelikler izâfe eden Mücessime de aşırı bir grup olarak zuhur etmiştir. Bu anlayışın doğmasının sebepleri arasında nasları hakikat-mecaz ayırımına gitmeksizin zâhirine göre yorumlama, koyu bir antropomorfik anlayışa dayalı ulûhiyyet fikrine sahip bulunan Yahudiliğin tesirinde kalma ve Kur'an'ın tevhid ilkesini aklî bakımdan yeterince temellen-dirememe şeklinde üç ana faktörden söz etmek mümkündür (M. Ramazan Abdullah, s. 511-512).

Müstakil bir fırkayı belirtmekten ziyade çeşitli gruplar içinde *teccîme* dayalı anlayışları kabul edenleri niteleyen *mücessime*, bazı kelâm ve mezhepler tarihi kaynaklarında “müşebbihe” terimiyle eş anlamlı gibi kullanılmıştır. Meselâ Mâtürîdî, Allah'ı cisim olarak ananlardan söz ederken *mücessime* yerine *müşebbihe* demeyi tercih etmiş (*Kitâbü't-Tevhîd*, s. 159, 187), aynı şekilde Âmidî *teccîme* ile ilgili gördüğü bütün şahıs ve grupları “müşebbihe” başlığı altında incelemiştir (*Ebkârü'l-efkâr*, III, 92-94). Abdülkâhir el-Bağdâdî, itikadî konuları şahsî telakkilerine göre yorumlayan fırkalar (ehl-i ehvâ) arasında saydığı *Mücessime*'yi (*el-Farḳ*, s. 361) aynı başlık altında incelemiştir (a.g.e., s. 225), Şehristânî de benzer bir yol takip etmiştir (*el-Milel*, I, 5, 92-99). Buna karşılık Eş'arî *teccîm* telakkisini benimseyenleri “*Mücessime*” başlığı altında ele almıştır (*Maḳālâtü'l-İslâmiyyîn*, I, 281 vd.). Esasen Allah'a bazı cismanî özellikler nisbet etmekle O'nu yaratılmışlara benzetmek arasında mantıkî bir irtibat bulunmakla birlikte müşebbihe teriminin daha kapsamlı olduğunu belirtmek gerekir. Mücessime'nin en belirgin özelliği Allah'ın cismanî niteliklere sahip olduğunu söylemesi veya O'na en, boy ve

derinlik gibi cismanî vasıflar izâfe etmesidir.

Kaynaklarda *teccîm* anlayışının genellikle Şîa'dan çıktığı belirtilmektedir. Son dönemlerde yapılan araştırmalarda *teccîme* dayalı fikirleri ilkin ortaya atan kişinin Abdullah b. Sebe olduğu ileri sürülmüştür. Abdullah b. Sebe, Hz. Ali'nin ilâhlılığını iddia ederken dolaylı biçimde Allah'a cismaniyet nisbet etmiştir (Bağdâdî, s. 225). Mücessime'nin Şîa'dan çıkan en önemli temsilcisi Hişâm b. Hakem'dir. Cisim terimini var olan her şey için kullanan Hişâm Allah'ı da genişliği, derinliği ve uzunluğu bulunan bir cisim şeklinde düşünmüştür. Ona göre Allah rengi, kokusu ve dokunma özellikleri bulunan bir varlık olup hareket eder, durur, oturur ve kalkar. Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf, Hişâm'ın Ebûkubey's dağına Allah'tan daha büyük olduğunu söylediğini belirtir. İbnü'r-Râvendî de Allah'ın bazı yönleriyle yarattığı cisimlere benzediğini iddia etmiştir (Eş'arî, I, 281). Şîi kökenli Hişâm b. Sâlim el-Cevâlikî, Allah'ın insan şeklinde sonlu ve sınırlı bir nur mahiyeti taşıdığını, insan gibi beş duyu ve organlara sahip bulunduğunu ileri sürmüş, daha başka antropomorfik tasvirler de yapmıştır (a.g.e., I, 283; Bağdâdî, s. 227-228). Mezhepler tarihi kaynaklarında değişik *teccîm* anlayışlarını benimseyen birçok aşırı Şîi fırkadan söz edilmiştir. Bunların içinde Allah'ı nurdan bir insan sûretinde tasvir edip yüzü dışında bütün organlarının zeval bulacağını söyleyen Beyâniyye'yi, yüzünün harflere benzediğini iddia eden Mugiriyye'yi, kendisinin rabbine benzediğini rabbini eliyle başını meshettiğini iddia eden Ebû Mansûr el-İclî'ye nispet edilen Mansûriyye'yi, ayrıca hulûl anlayışını benimseyen fırkaları zikretmek gerekir (Bağdâdî, s. 226; İsferyânî, s. 119-120).

Teccîmi çağrıştıran görüşleri kabul eden kimselerin Haşviyye arasından çıktığı da belirtilmektedir. Dönemlere ve bölgelere göre farklılık arzettiği için Haşviyye telakkisinin sınırlarını belirlemek güçtür. Ancak bunların dinî konularda akıl yürütme-yi reddedip nasların zâhirine bağlı kaldıkları, bu sebeple haberî sıfatları olduğu gibi benimserken *teccîm* ve *teşbihe* saptıkları kabul edilmektedir. Bir kısmı ehl-i hadîs içinden çıkan ve Mücessime temsilcileri olarak da sayılan bu gruba mensup Mudar b. Muhammed el-Küfî, Kehmes b. Hasan el-Basrî, Ahmed b. Atâ el-Hüceymî, Allah ile karşılaşp tokalaşmanın mümkün olduğunu, ileri derecede ihlâs ve riyâzet sayesinde müslümanların dünyada ve âhirette O'nunla kucaklaşabileceklerini id-